

Prof. Ulf Aasebø
Institutt for klinisk medisin
Universitetet i Tromsø
9037 Tromsø
ulf.aasebo@uit.no

Vår ref.: 2011/212 Dato: 09.02.2012

Angående henvendelsen "Analyser av humerus fra Kvitøya 1930"

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger behandlet henvendelsen "Analyser av humerus fra Kvitøya 1930" i møte 25. januar 2012.

Henvendelsen

Henvenderne er professor dr. med. Ulf Aasebø og pensjonert historiker Kjell G. Kjær. Henvenderne ønsker å foreta en analyse av humerus (overarmsbein), for å finne dødsårsak til medlemmene i Andrée-ekspedisjonen fra 1897. De ønsker å gjøre en stansebiopsi i humerus for uttak av noen få milligram med beinsubstans for analyse av bly. De vil også gjennom HPLC-metode (High Performance Liquid Chromatography eller kromatografisk metode) foreta en analyse for å påvise innhold av morfin og metanol i tillegg til en mulig DNA-test for sammenligning av slektsskap.

Humerusen oppbevares i Polarmuseets magasin på Tromsø Museum, og inngår som del av den polare samlingen som var gitt i gave av Zapffe-familien i 2008. Humerusen er ikke identifisert. Det råder tilsynelatende i tillegg en viss usikkerhet mht. bestemmelse av benet, f.eks. om benet er humerus eller ribbein.

Historisk bakgrunn

I 1897 forsøkte den svenske Andrée-ekspedisjonen å nå Nordpolen med hydrogenballongen "Örnen". Alle medlemmene (Salomon August Andrée 1854-1897, Nils Strindberg 1872-1897 og Knut H. F. Fränkel 1870-1897) omkom. Ekspedisjonen forsvant uten at man visste hva som hadde skjedd, og forsvinningen skapte store overskrifter og var verdenskjent i sin tid. Først i 1930 ble restene og levningene etter ekspedisjonen funnet på Kvitøya av mannskapene på fangstskutene "Bratvaag" og "Isbjørn".

Mannskapet til den første skuten, "Bratvaag", fant ekspedisjonsleiren ved en tilfældighet (det egentlige formålet med turen var å fangste hvalross og å foreta geologiske og botaniske undersøkelser). De fant også en steinsatt grav som de antok var Strindbergs gravsted. I teltleiren fant de underdelen av et lik, som på grunn av merker i klærne ble identifisert som Andrée, samt flere spredte beinrester.

Den andre skuta, "Isbjørn", hadde som utgangspunkt å få kontakt med mannskapet på "Bratvaag" for å gjøre intervjuer men mislyktes, og de dro derfor til Kvitøya for å undersøke funnstedet selv. Med på denne ekspedisjonen var blant annet filosof og forfatter Peter Wessel Zapffe (1899-1990). Da skuta "Isbjørn" ankom Kvitøya var det langt mindre is og snø på funnstedet enn da "Bratvaag"-ekspedisjonen hadde vært der, og en rekke nye gjenstander og skjelettresten hadde tint frem av isen. Ekspedisjonen fant skjelettdelene av et menneske som senere ble identifisert som Fränkel, i tillegg til resten av overkroppen som ble identifisert som restene av Andrée.

Beinfunnene fra den første ekspedisjonen ("Bratvaag") ble undersøkt på Kysthospitalet i Tromsø av en egen granskningskommisjon bestående av svenske og norske forskere, og man konkluderte med at det var likene av Andrée og Strindberg som var funnet, bl.a. på bakgrunn av Andrées dagbøker som lå gjemt i klærne. Funnene som skuta "Isbjørn" hadde tatt med ble også overlevert den svensk-norske kommisjonen ved ankomst til Tromsø, og alt materiale ble samlet fraktet tilbake til Sverige for en statsbegravelse. Før begravelse og nasjonal seremoni ble levningene etter ekspedisjonen kremert.

Først i 1930 fikk man altså svar på ekspedisjonens forsvinning. Medlemmene hadde selv dokumentert det meste i form av dagbøker og fotografier. Likevel er dødsårsaken mye debattert. De vanligste teoriene om dødsårsaken er trikinforgiftning, blyforgiftning og utmattelse kombinert med væskemangel.

I ettertid er Andrée-ekspedisjonens historie bredt dekket gjennom flere bøker og filmer, og i Sverige ivaretas denne nasjonale historien med eget museum på Grenna (Andréemuseet). Ekspedisjonens minner og gjenstander ble overlevert museet allerede i 1944 av "Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi", som er forvaltere av Andréesamlingen.

Etiske vurderinger

Metodologisk virker det meget tvilsomt om det lar seg gjøre å nå de avklaringer man ønsker ved hjelp av de prosjekterte analysene. Analysene som ønskes gjennomført, er for bly, trikinose og morfin evt etanol. Andrée-ekspedisjonen var ikke på isen mer enn 2 ½ måned, og utvalget stiller spørsmål ved om det er mulig å spore eventuell blyforgiftning ut fra beinvevet etter så kort eksponering. Utvalget kjenner heller ikke til at trikinose kan spores i bein eller at en eventuell dødelig dose morfin ville kunne spores i beinsubstansen. Det synes altså som om spørsmålet om oppgitte mulige dødsårsaker ikke kan besvares eller avklares ved hjelp av de prøvene som foreslås.

Hvis beinet stammer fra et av Andrée-ekspedisjonens medlemmer, må man også tro at det allerede er truffet relevante *vedtak* i saken som bør tillegges stor vekt. Den spesielle situasjonen har oppstått nå pga. at Zapffes etterlatenskaper ble overført til Polarmuseet nylig. Den svensk-norske kommisjonen som behandlet saken i 1930 var nedsatt av den svenske og den norske regjering, og ved ankomst til Sverige ble levningene av Andrée-ekspedisjonens medlemmer kremert og gitt statlig begravelse. Videre lagring av eller forskning på disse levningene vil trolig stride mot et offentlig vedtak. Vedtakene vitner også om den nasjonale betydning saken hadde, ikke minst i Sverige.

Vi vet, ut fra deres handlinger, at Andrée-ekspedisjonens medlemmer også selv *ønsket* sine levninger behandlet med respekt. I en fortvilet situasjon fikk de til tross for utmattelse og lidelser begravd et av medlemmene (Strindberg) i et steinsatt kammer. De ville trolig hindre at levningene ble utsatt for rovdyr. Vi kan anta at disse mennene ønsket at deres levninger skulle behandles med respekt. Hvis hypotesen om at et bein ble stjålet og beholdt som privat

klenodium skulle stemme, så innebærer det at levningene ble utsatt for meget respektløs behandling. Dette betyr i seg selv at man i dette tilfellet måtte karakterisere proveniens som ytterst etisk tvilsom.

Det synes ikke som om ønsket til én relativt perifer *etterkommer*, som har sagt seg interessert i at prøve tas, veier like tungt som de foregående hensynene i denne saken.

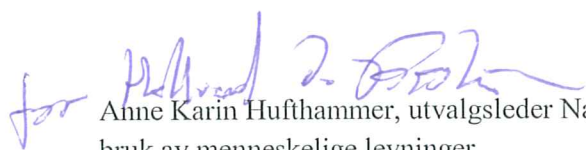
Gitt disse mer direkte etiske hensynene i denne saken, svekkes argumentet for å gjennomføre prøvene ytterligere av prosjektets metodologisk svakheter.

Konklusjoner

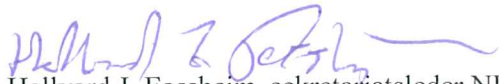
Utvalgets drøfting av saken ledet til tre konklusjoner.

- (1) Om det ikke allerede er gjort, bør beinet bestemmes mht. art, beinslag og sannsynliggjort opphav.
- (2) Eiendomsforhold og vedtakshistorikk må avklares formelt med de rette offentlige myndigheter i Sverige. (Utvalget besitter ikke tilstrekkelig informasjon til å vite om Grenna Museum er rette instans på svensk side.)
- (3) Grunnet kombinasjonen av tvilsom proveniens og den sterke tvil som hersker omkring metodologien, kan ikke utvalget basert på de fakta som er blitt oversendt tilråde at dette forskningsprosjektet gjennomføres. Utvalget er imidlertid innstilt på å gå i videre dialog med henvenderne og eventuelle andre interesserte parter hvis ny informasjon eller andre argumenter kommer for en dag i saken.

På vegne av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning ved bruk av menneskelige levninger,

Anne Karin Hufthammer, utvalgsleder Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning ved bruk av menneskelige levninger

Hallvard J. Fosshem, sekretariatsleder NESH/Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning ved bruk av menneskelige levninger

Kopier: Tromsø Museum (Universitetet i Tromsø); Grenna Museum